
OB OŽIVITVI ETNOLOGA

Vilko Novak

Ob novem Etnologu, ki smo ga dobili z letnico 1991 in štetjem letnika I (LII), me navdajajo mešana občutja, bolj žalostna kot vesela. Prvič zaradi vseh sprememb in dogodkov, ki so jih povzročili v izhajanju naših etnoloških glasil težki, nenormalni časi in razmere; drugič zavoljo navezanosti na vsa ta glasila in z njimi na razvoj slovenske etnologije. Zato bi k primernim in potrebnim besedam glavne urednice v uvodnem članku prvega novega letnika dodal le nekaj odgovorov na njena vprašanja in nekaj misli enega izmed tistih, ki so vsa ta glasila skoro od začetka spremljali.

Kot je bilo že drugod nakazano, so imela ta glasila - z mariborskim Časopisom za zgodovino in narodopisjem vred - svoj obraz, svoje značilnosti in svoj pomen. Od nekaj smo govorili o Županičevem in Ložarjevem Etnologu. Kar bom povedal o prvem, temelji na dolgoletnih razgovorih z N. Županičem samim (1948 do 1955, ko sem bil pri njem asistent na fakulteti) in deloma s Stankom Vurnikom (1928 do 1932). Kako je sploh prišlo 1921 do ustanovitve Etnografskega inštituta v Narodnem muzeju v Ljubljani in nato 1923 Kraljevega etnografskega muzeja z Županičem kot upravnikom v prvem in direktorjem v drugem? Ravnatelj Narodnega muzeja Josip Mantuani je imel mnogo smisla tudi za etnologijo in je uredil v muzeju posebno dvorano s predmeti slovenske ljudske kulture, ki je dolgo pomenila naš Etnografski muzej. Na samostojen muzej v tistih prvih letih po Avstriji pač ni bilo mogoče misliti, saj tudi primernega človeka ni bilo za njegovo vodstvo (najbolj bi bil še primeren Fr. Kotnik).

Županič je bil od 1908 kustos v Narodnem muzeju v Beogradu in se je s svojo nadarjenostjo za staro zgodovino in antropologijo, podprto z dobro šolanostjo, posvečal tema predmetoma in nameraval postati docent za etnologijo na beograjski univerzi. Njegov zmagoviti tekmeč pa je bil Jovan Erdeljanović, ki je zavzel to mesto. Naj tu povem, da je bil Županič tragična osebnost (Bratko Kreft mi je nekoč dejal: Ta človek zasluži roman, čeprav ga je poznal le z ene strani), ker zaradi razmer, v katerih je živel, in svojih nagnjenj ni mogel docela razviti svojih sposobnosti. Ko je kot Slovenec, ki so mu bili naklonjeni nekateri Srbi (med njimi najvplivnejši Jovan Cvijić, prim. SBL), prišel v Jugoslovanski odbor in po vstopu v Narodno radikalno stranko dobil vpliv v Sloveniji, kjer je bil s svojo srbsko stranko osamljen, je pri beograjskih politikih dosegel ustanovitev Etnografskega inštituta. Sočasno je bil določen za poverjenika (ministra) za

socialno politiko v zadnji pokrajinski vladi za Slovenijo, vendar tega ni sprejel zavoljo sočasnega imenovanja za upravnika EI. Še bolj pomembno pa je bilo imenovanje za ministra brez listnice v vladi N. Pašiča 1922, kar je nehal biti v maju 1923, ko je postal ravnatelj EM, kar si je tudi izposloval med beograjskim ministrovanjem.

Županič je bil še do maja 1924 minister "na razpoloženju" (za ministra se je dal naslavljal še dolgo, in komur to ni šlo z jezika - meni je naslov univerzitetni profesor pomenil mnogo več - tistemu ni bil naklonjen) in je še 1927. izdajal volilno glasilo NRS Samouprava, čeprav brez "upa zmage", toda stranki je moral biti hvaležen. Ker je bil politično odtujen slovenskemu okolju in borec za jugoslovansko enotnost (obsojen od Avstrije na smrt), je gledal neprijazno na slovenski "separatizem". Zaradi te druge tragične poteze, ki jo je še krepil njegov ponos in zavest, da je intelektualno nad drugimi, ni imel prijateljev. Ko mi je v dolgih samogovorih večkrat tožil: Saj v znanosti nisem ničesar naredil - politika in ženske so bile krive! - sem mu moral dokazovati nasprotno.

299

Antropolog in zgodovinar Županič, ki ni imel do slovenskega terena nikakega razmerja, pač ni vedel kaj početi z dvorano predmetov s Kranjskega v Narodnem muzeju, zato ga je "reševala" politika do 1923. Za restavratorja je postavil slikarja Maksima Gasparija, ki je šel z njim včasih na teren, predvsem v Belo krajino pa tudi v Srbijo in Makedonijo. Ko je 1924 Stanko Vurnik doktoriral, je Izidor Cankar prosil Županiča, naj ga sprejme za asistenta. Menim, da je Županič bolj računal s Cankarjevim političnim vplivom kot pa s potrebo po asistentu.

Vsaj podpisanemu ni znano, ali je bil ravnatelj zadovoljen z asistentovimi načrti (prim. Etnolog I, 138 sl., in Novak, Raziskovalci, str. 308 sl.) in videl v njih rešitev za prihodnost muzeja. Mogoče mu je celo Vurnik priporočil izdajanje časopisa, kateremu je sam dal slovenski značaj. Še pojasnilo, da je Županič sam napisal svojo bio- in bibliografijo za Etnolog I, str. 144 sl., in jo dal podpisati Vurniku, čeprav se je le-ta branil (Vurnikova izjava meni).

Prav tako ni nikjer zapisano, da se je po Vurnikovi smrti 1932 prijavil na njegovo mesto Lojze Golobič, v Zagrebu diplomiran geograf in etnolog (pod B), čigar diplomsko nalogo je prof. Gavazzi objavil v Zborniku za narodni život i običaje 28: Porod, svatba, smrt v Semiču v Beli krajini. Oboje sta bila že vzroka, da ga je Županič odklonil, pa še iz kulturnega uredništva Slovenca je prišel. Tam je tudi moral ostati do prezgodnje smrti (1934).

Urednici je "uganka": "Zakaj Etnolog?" - Pač zato, ker je Županič prišel iz Beograda*, kjer so na univerzi stroko imenovali etnologija, čeprav so imeli Etnografski muzej in tudi Srpski etnografski zbornik, ki ga je urejeval geograf Cvijić. Prav tako sta bili v Skopju in Zagrebu katedri za etnologijo. Čeprav je Županič razlikoval med etnologijo in etnografijo - tako se je predmet imenoval

* Op.ur.:

Kot urednici mi ni šla izpod peresa tako, kot se mi je zdela, poenostavljena trditev (saj etnologija ni zrasla na srbskih tleh), čeprav mi Županičevi beograjski dnevi, njegova zagledanost v vse srbsko in obstoj študija etnologije na nekaterih univerzah po tedanji Jugoslaviji niso bili neznana dejstva.

V mislih sem se spraševala o Županičevi razgledanosti po evropski etnologiji, predvsem po francoski, vendar temu, brez pravih podatkov v roki, nisem prišla do konca. "Uganko" sem pustila v izziv kakemu bodočemu "županičologu".

uradno v Izpitnem redu filozofske fakultete vsaj do 1928, preden je katedra začela delovati, mu je vendarle "etnologija" pomenila (kot mnogim drugim) nekaj širšega, znanstvenoraziskovalni del stroke, ki naj bi mu "etnografija" kot opisni del le zbirala gradivo. In Županiču je pomenila tudi raziskovanje nastanka ljudstev, narodov, saj se je s tem ukvarjal. Županiču torej ne gre nikaka novatorska zasluga z vplivom na poznejšo uveljavitev termina "etnologija", ki smo ga na naši fakulteti (po njem) uvedli tako v naslovu katedre in oddelka kot predmeta, prav tako pa tudi v strokovnem pisanju (čeprav ne vsi dosledno).

In prav v zvezi s tem naj nadaljujem označevanje Županičeve strokovne in duševne razklanosti: ni spremljal strokovne literature (zato se ni brigal za teoretski razvoj evropske etnologije), ostal je v mejah svoje začetne tematike, zato se mu je npr. zgodilo, da ga je zaradi članka *Der Anten Ursprung und Name* ostro zavrnil češki zgodovinar K. Bouda, Županič pa njega nazaj kot kakega ničvedneža, nato pa mi je sam potožil, ko je dobil informacije o Boudi, da "ga je polomil" (gl. *Zgodovinski časopis VI-VIII*). In še en primer: za razpravo o *Nastrižnem kumstvu* sem mu moral kot asistent sam zbrati literaturo in formulirati njena dognanja. In čeprav mu je prof. Kidrič svetoval, kako in iz česa (svojih dotedanjih spisov) naj sestavlja svoja predavanja na fakulteti za začetek - tega ni storil. Zato je moral med predavanji polemizirati s tujimi besedili, ki jih je bral ...

Tudi po Vurnikovi smrti je Izidor Cankar privedel Županiču kandidata za novega kustosa, Franca K. Kosa, svojega diplomanta. In še besedo o zadnjem (XIII) Županičevem letniku *Etnologa*, ki ga je dal tiskati v Beograd in "je nosil/a/dolg podnaslov: *Glasnik etnografskega društva, etnografskega muzeja in etnološkega seminarja na univerzi v Ljubljani*", kot navaja urednica na strani 14. To je bilo seve docela samovoljno, ker je *Etnografsko društvo*, ki ga je Županič ustanovil z učiteljem Vekoslavom Bučarjem, obstajalo v resnici le na papirju, čeprav je bilo mogoče ustanovljeno z dobrim namenom, vendar nista povabila k sodelovanju menda nikogar od tistih, ki so dotlej kaj objavljali s tega področja. Resnični izdajatelj časopisa je bil pač le *Etnografski muzej* in se je Županič pri tej "razširitvi" pač uštel, saj je bil na njegovo mesto imenovan kot "v.d. ravnatelj *Etnografskega muzeja v Ljubljani*" - tako je zapisal na naslovni strani *Narodopisja Slovencev I* (1944) dotedanji kustos za arheologijo v *Narodnem muzeju* in privatni docent za ta predmet na filozofski fakulteti. "Redakcija in uprava" *Etnologa* torej na univerzi ni imela kaj delovati, ker je Ložar začel pripravljati nov, XIV. letnik, ki je mogel iziti šele 1942. Od sodelavcev Županičevega *Etnologa* živi le še podpisani - kot neimenovani prevajalec razprave Avgusta Pavla *Odprta ognjišča v kuhinjah rabskih Slovencev iz madžarščine* (prevedel po maturi 1928 na pobudo prof. Janka Severja, ki je rokopis pokazal najprej prof. Ramovšu in Nahtigalu in sta mu svetovala *Etnolog*) v letniku IV, 1931. Od sodelavcev Ložarjevega *Etnologa* pa smo živi: S. Vilfan, M. Matičetov in podpisani.

K "Slovenskemu etnografu" pa moram pripomniti, da me je Boris Orel, s katerim sva se seznanila 1938, naprosil za spis o Slovenskem Porabju 1945, ko sem bil še na gimnaziji v Soboti, češ da se mudi, ker bo ves letnik posvečen našemu zamejstvu in bo rabil kot dokumentacija na mirovni konferenci v Parizu. Na dopisnici z dne 30. I. 1946 me sprašuje: "Ali boste do srede marca s člankom lahko gotovi?". Ker mi že za pisanje naročene brošure o Slovenskem Porabju, ki bi naj imela isti dokumentarni in propagandni namen, tedanji voditeljji

soboškega okraja niso dovolili ne Jožetu Maučecu ne meni, da bi šla za nekaj dni v Porabje in zbrala nekaj najnujnih svežih podatkov zanjo, sva morala pač napisati, kar sva vedela in znala ter imela v zapiskih na voljo (Slovensko Porabje, Ljubljana 1945) - tako sem tudi članek (razprava bi ga ne upal imenovati) Etnografska karakteristika Slovenskega Porabja moral napisati na podlagi prav skopega lastnega gradiva in enako skope literature. Ko sem bil nato v marcu 1946 na hitro premeščen na gimnazijo v Kranj, kjer sem služboval od decembra 1938 do začetka aprila 1941, sem začel obiskovati Borisa Orla v EM, kjer je bil tudi že Milko Matičetov kot asistent. Mimogrede naj še povem, da me je Maksim Gaspari - kot delegat - nekje v drugi polovici 1945 obvestil o personalnem stanju v EM (prim. njegov dopis ministrstvu v Etnologu I (LII), 1991, str. 12), da me je omenil ministru Ferdu Kozaku in da me imajo v razvidu za morebitno namestitev v EM. Ko sem se v avgustu 1946 z družino preselil v Ljubljano - še vedno kot profesor v Kranju, kamor sem se še ves september vsak dan vozil z vlakom, smo se z Orlom in Matičetovim mnogo pogovarjali o rokopisu naslednjega letnika Etnologa, ki "se je izgubil" nekje na ministrstvu za prosveto, od začetka 1948 - če ne že kaj prej - pa tudi o novem imenu časopisa. Dotedanji Etnolog ni bil nikaka izjema glede tega, da je moral - zaradi preloma "kulturnega molka med vojsko" - spremeniti ime. Ali pa je bil edini, zakaj mnoge revije so po vojski prenehale izhajati, le prejšnji sodelavci Ljubljanskega zvona in Sodobnosti so začeli izdajati Novi svet.

Zakaj je ta zahteva po spremembi imena prišla šele v začetku 1948 (ali mogoče konec 1947)? Pač zato, ker tisk izgubljenega rokopisa še ni bil aktualen in so se za to določeni varuhi šele tedaj prebudili ter "znašli" v čarobnem krogu: kaj je bil Etnolog, kdo, kdaj itn. Čisto naravno je, da je Orlu - in mogoče sočasno tudi Matičetovemu - prišlo najprej na misel ime Etnograf, saj smo dotlej vsi govorili o etnografiji pa o etnografih (prim. naslov mojega članka za novi letnik!). Potem se pa motno spominjam, da je najbrž Orlu prišlo na misel, ko je verjetno že dobil v roke rusko revijo Sovjetskaja etnografija in je dejal: zakaj pa ne bi rekli: Slovenska etnografija? Ampak to zveni kot prevod ruskega, pa malo spremenimo: Slovenski etnograf. - Ne morem reči, da je govoril dobesedno tako, ampak v tem smislu in to potrjuje tudi M. Matičetov. Prim. k izrazoma tudi Orlovo pismo Vukanoviću v Etnologu I (LII), str. 23!

Da je bil Slovenski etnograf 1948 prvi izhajajoči strokovni časopis v tedanji Jugoslaviji, ki je začel po vojski izhajati in da si je kmalu pridobil tudi mednarodni ugled, za kar so poskrbele mnoge zamenjave s sorodnimi revijami, kakor tudi korespondenca, izmenjava separatov in osebna srečanja urednikov in drugih sodelavcev s strokovnjaki po vsej Evropi (npr. 1951 na mednarodnem kongresu v Stockholmu; 1952 na Dunaju; 1955 v Arnhemu na Nizozemskem; začele so delovati Alpes Orientales s simpozijem v Ljubljani 1956, v Gradcu 1959 itn.), je res. In to je v veliki meri zasluga tako plemenito zagnanega, široko razgledanega, prav bančniško (iz te stroke je prišel!) rednega, natančnega in skrbnega - ob M. Matičetovem drugem - urednika, kot je bil Boris Orel. Drugi smo mu pomagali po svoji moči. To je bila prijetna, zares velika - "Orlova doba" (kot sem dejal ob njegovem pogrebu), ki bi bila uresničila v naši stroki še mnogo velikih načrtov, ko bi mu bilo dano živeti naprej. Malokdo se zaveda, kako je ta prezgodnja smrt zavrla razvoj naše stroke, katere edini tiskani glasnik je bil tedaj prav Orlov in Matičetovega Slovenski etnograf. Kar sem o vsem tem zapisal v Časopisu za zgodovino in narodopisje 1977, str. 272, potrjujem in vzdržujem še

dandanes. Ker odkrivamo nekatere ne nepomembne podrobnosti iz zgodovine naše stroke in naših glasil šele zadnji čas - kar ni nepomembno tudi za prihodnost, ko bodo prav tako iskali, upajmo, zanamci odgovore na razne neznanke, kot jih iščemo danes mi, naj tu nadaljujem tisto svojo sodbo o naslednjih letih SE, ki sem jo zapisal v ČZN.

Ker smo se ob tako nagli smrti B. Orla vsi sodelavci zavedali, da je končana neka ustvarjalna doba pri naši reviji in da je mogoče celo ogrožen njen obstoj, smo se takoj sestali v Inštitutu za slovensko narodopisje pri SAZU - tedaj še ni bilo kilometrskih naslovov in z njimi zamotanega razmerja med ustanovo in sodelavci - ter svoj dogovor tudi pismeno oblikovali, da se zastopniki Etnografskega muzeja kot izdajatelja časopisa in preostali zastopnik uredništva, Inštituta in oddelka za etnologijo na filozofski fakulteti obvezujejo, da je treba časopis SE nadaljevati s sodelovanjem vseh aktivnih slovenskih strokovnjakov ter, ko bo imenovan nov ravnatelj EM, sestaviti v skladu s tem dogovorom novo uredništvo, v katerem bodo zastopane vse tri imenovane ustanove. Po en primerek pogodbe je dobila vsaka podpisana ustanova, za EM tedanja v.d. ravnatelja Marija Makarovič.

Ko je bil potem imenovan za ravnatelja EM B. Kuhar - kdaj, na pamet ne vem in ni pomembno - je sestavil uredniški odbor, ki se je potem stalno menjaval. M. Matičetov pa je že zbiral gradivo za naslednji letnik, t.i. Orlov zbornik. Ko je B. Kuhar prišel k meni na fakulteto, sem mu povedal, da ne soglašamo z njegovim načinom "imenovanja" uredniškega odbora, pa je odvrnil, da tisti naš dogovor njega ne obvezuje. Nato sem mu odpovedal sodelovanje, že napisan začetek članka o B. Orlu pa sem izročil M. Makarovič, da ga lahko uporabi. O Orlu sem nato napisal nekrolog v Etnološki pregled 4, 1962.

Zaradi neurejenosti v uredništvu SE in vseh razmer v stroki se je Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU odločil izdajati časopis Traditiones. V njem smo tisti, ki nismo bili zadovoljni s SE in smo prenehali sodelovati v njem, objavljali od 1971 svoje raziskave. Na prošnjo glavnega urednika mednarodne etnološke revije Ethnologia Slavica, ki izhaja po zaslugi vnetega Jána Podoláka že dvaindvajset let, pa jo naši etnologi tako malo poznajo, sem napisal za njen II. letnik (1970, str. 287-290) poročilo o prvih dvajsetih letnikih SE. Tako smo morali vsaj nekateri, ki smo bili tudi v širšem uredniškem odboru tega časopisa, skrbeti vsaj z nekaj prispevki za navzočnost slovenske stroke, kakor smo morali za isto navzočnost skrbeti tudi v glasilu Etnološkega društva Jugoslavije - v Etnološkem pregledu (od 1959), ki je tudi tako klavrno končal, da niti nisem prejel vseh letnikov kot nekdanji predsednik društva in sourednik glasila.

Ta razbitost - pa še pomislimo na ČZN, ki ni znal pritegniti sodelavcev vsaj za svoje prvotno določeno, severno slovensko območje in že dolgo po krivem nosi svoj naslov - nam pač ni bila v prid, čeprav je bila do neke mere upravičena. In kako bo naprej? Sam sem - in gotovo še kdo izmed nas starejših - čustveno navezan na Etnolog I - XVII, predvsem na prve letnike zaradi Vurnika in svojega skromnega sodelovanja, ki me je navezalo nanj in na A. Pavla. Prav tako sem čustveno močno navezan na prvih petnajst letnikov SE, mnogo manj na nekako prisiljeno sodelovanje pri nekaterih naslednjih letnikih (do 21.-22.), ko drugega glasila v Sloveniji nismo imeli. Vendar - zopet (tako rekoč tretji) Etnolog? Če imam pri svojem vstopu v štiriinosemdeseto leto še kaj pravice govoriti o prihodnosti in posebej o svojem deležu pri njej - moti me to dvojno štetje, pri čemer se bo marsikdo zmotil pri navajanju revije; kleli bodo bibliografi in končno

- menim, da še ni bilo v Evropi znanstvenega glasila, ki bi s ponovnim prevzemom prvotnega imena "povzelo" tudi kar dve prejšnji glasili (z različnima imenoma), začelo pa zagotovo tudi nov značaj novega glasila.** Vem in čutim, da je najbolje "zbrisati" tudi glede tega iz preteklosti vse, kar je bilo neprijetnega, nezrelega in začetni nanovo. Če je pa vam mlajšim prav - bodi, meni bo tudi prav, saj menim, da citiral več ne bom, če me bo pa še kaj sililo k pisalnemu stroju - kot me je tole pisanje - vam bom z veseljem ponudil v objavo. Vso srečo!

** Op.ur.:

Morda smo res naredili malce nenavaden korak, vendar premišljen, utemeljen in, kar zadeva dvojno štetje, na vidnem mestu natančno pojasnjen - prav zato, da bi ne "zbrisali" vsega iz preteklosti in ranili čustev katerega izmed "naših starejših". Glasnik muzeja in stroke ima svojo dolgoletno tradicijo, ne glede na različna imena in uredniške koncepte. In to tradicijo smo sešteli v dvainpetdeset zvezkov.